

Istoria presei românești

Istoria presei românești nu poate fi privită ca un segment în sine, a cărui existență s-a desfășurat paralel cu viața societății, ci ca o parte componentă a acesteia.

Perspectiva noastră asupra trecutului presei, îmbină principiile *lungii durate*, a *metamorfozei* și a *interferențelor*. Și aceasta pentru că presa a prevestit și a reflectat mișcările tectonice interne și externe ce-au privit societatea românească și lumea din afară, dar și nenumăratele fapte diverse care constituie în bine și în rău cotidianul cititorului, a afirmat principii care s-au aflat în sensul mersului înainte al istoriei, al civilizației ce trebuie să cuprindă toate structurile țării noastre, dar a combătut formele spectaculoase, strălucitoare care s-au dovedit lipsite de aderență cu fondul național. Presa a demască tot ce a însemnat deviere de la normele morale, oricine ar fi fost autorul lor, dar nu o dată a trecut din naivitate sau din interes de partea autorilor acestor fapte. A dovedit neînfricare în apărarea unor principii, înfruntând pericole, punând în joc totul, dar s-a și grăbit să îmbrățișeze și să salute noile întocmiri chiar când acestea erau la antipod una față de cealaltă, adică trecerea de la o zi la alta de la democrație la dictatură și de la dictatură la democrație. Presa a fost receptaculul vieții trepidante sau stagnante a societății românești, a avut rolul esențial în informarea, dar și în dezinformarea cititorilor, a contribuit la formarea, dar și la manipularea opiniei publice. A fost un factor colectiv de conștiință, în ciuda abaterilor de la normele morale a unora dintre reprezentanții ei, care clamau aceste principii. Dar mai presus de aceste sinuozități de atitudine, a trecerilor dintr-o tabără în alta, a schimbărilor de opinie în funcție de mutațiile puterii, în paginile presei a fost ținut treaz spiritul de veghe a unei societăți față de cei ce au avut în mâinile lor pârghiile de conducere esențiale, ca și față de ci care se aflau pe diferitele trepte ale exercitării unui mandat permanent sau temporar.

O privire lucidă asupra istoriei presei românești trebuie să țină seama de doi factori: reflectarea clipei, a evenimentului care s-a petrecut odinioară sau se desfășoară în prezent, privește existența cotidiană a cititorului sau răspunde curiozității sale – nu o dată nesănătoasă

– și dezbateră cailor pe care, pe termen lung sau imediat, mergea sau trebuia să meargă societatea românească.

Presa n-a avut la noi doar menirea de a cenzura și a dezvălui relele sociale, de a smulge măștile ipocriziei, demagogiei, de a releva sordidul. În egală măsură presa, fie cotidiană ori săptămânală, lunară, fie politică, socială, culturală, apărând în Capitală (două decenii în *capitalele* Țărilor Românești, București și Iași), în orașele de provincie sau, până în 1918, în afara hotarelor administrative ale țării – a avut un covârșitor rol constructiv, de afirmare a unor principii ce aveau în vedere viitorul, dezvoltarea ideilor menite să configureze structurile societății românești. De aceea o istorie a presei românești într-o viziune modernă, totală, nu poate fi privită ca un fenomen în sine, ca o suită de apariții și dispariții, reflectând luptele partidelor politice sau dictatul unor regimuri totalitare.

Aceasta pentru că istoria presei noastre reprezintă, înainte de toate, o istorie a ideilor, a curentelor care s-au manifestat în societatea românească și i-au înrâurit mersul.

Configurația presei noastre a fost modelată încă de la începuturile ei de prezența unor intelectuali precum cei doi ctitori, Gh. Asachi și Ion Heliade Rădulescu, și simultan, de personalitatea proteică a lui Mihail Kogălniceanu, primul mare ziarist român. Fără sincope, acestor trei le-au urmat B.P. Hasdeu, Titu Maiorescu, Mihail Eminescu, N. Iorga, C. Rădulescu-Motru, G. Călinescu, Nae Ionescu, alături de scriitori a căror operă a rămas o referință perenă, precum I.L. Caragiale, Tudor Arghezi, Cezar Petrescu, Gib. Mihăescu, Nichifor Crainic, Ion Vineanu, Perpessiciu, etc. Din generația care s-a afirmat în anii dintre cele două războaie, Mircea Eliade, C. Noica, Petru Comarnescu, Mircea Vulcănescu, Eugen Ionescu sunt exemplele cele mai sesizante ale unei pasiuni ziaristice prezente chiar de la începuturi, preludând sau însoțind în unele cazuri operele lor reprezentative.

Prezența acestor creatori, continuă sau desfășurată pe mai lungi perioade de timp, cu o anume frecvență în paginile cotidienele, săptămânalele sau lunarele, a conferit presei noastre o altitudine intelectuală și o permanență mai presus de faptul cotidian, înscriind-o pe spirala duratei. Ceea ce a dominat multă vreme mentalul colectiv a fost efemeritatea actului ziaristic, repede eliminat de evenimentul apărut în orele următoare.

În ultimul său interviu, unul din cei mai de seamă creatori ai secolului XX, prozatorul Norman Mailer, făcea această distincție între ziarist și romancier¹: „Există un avantaj pe care romancierul îl are asupra ziaristului, oricât de bun ar fi acesta din urmă: are timpul de partea lui; nimic nu-l grăbește. Pentru mine totul este mască; umbre și lumini mișcătoare, mincinoase. Ce e un fapt? întreabă ziaristul. O ficțiune, răspunde romancierul. Un fapt se

¹ *Le Point*, nr. 1829, joi 4 octombrie 2007, p.52.

fărămițează asemenea unei bucăți de lemn vechi, se mânuiește, se întoarce. Realitatea, chiar ca reporter nu cred în ea. Imaginația îți dă posibilitatea să crezi la un nivel de puritate pe care faptul concret nu ți-l permite.” Această servitute a ziaristului care n-are timpul de partea lui și îl obligă pe cel ce mânuiește condeiul în fiecare zi să scrie imediat despre orice subiect, să se pronunțe instantaneu, să dea o judecată nu numai asupra faptului care se consumă sub ochii lui, ci și asupra cauzelor și a consecințelor apropiate sau asupra celor care privesc viața socială și politică, istoria, mișcarea ideilor contemporane. Uneori – înainte de a ajunge la demnități statale – oameni de cultură au ilustrat și au fost chiar ctitorii unor genuri moderne în ziaristică. Este semnificativ cazul lui I.G. Duca: acesta aduce cronică externă² la nivelul unei serioase analize pluridisciplinare, în primul deceniu al secolului XX. A rămâne doar la enumerarea publicațiilor, a celor ce le-au condus și au format redacția, nu înseamnă a scrie o istorie a presei românești. De aceea vrem să punem în evidență câteva din liniile directoare care au configurat existența acesteia. Desigur, nu numai enciclopediștii amintiți au contribuit la această caracteristică a presei.

Presa românească a cunoscut un număr impresionant de ziariști profesioniști, care s-au dedicat scrisului cotidian: Gheorghe Bariț, Alexandru Beldiman, Ioan Nădejde, Gh. Panu, C. Bacalbașa, Pamfil Șeicaru, C. Graur, B. Brănișteanu, Grigore Gafencu, N. Carandino, Romulus Șeișanu, Tudor Teodorescu-Braniște, Ghiță Ionescu, Dem. Theodorescu, C.A. Rosetti³ etc., iar în ceea ce privește reportajul, F. Brunea-Fox.

Unii dintre ei aveau înzestrări native, un temperament de luptător; oameni pentru care arena publică era locul privilegiat al existenței lor. Cei mai mulți posedau o cultură generală care depășea cu mult orizontul studiilor lor superioare – în general facultatea de drept – prin lecturi îndreptate către toate orizonturile. De aceea comentariul, indiferent că era politic, social, intern sau extern capătă la noi, mai ales începând din primul deceniu al secolului XX, valențe care îl fac să se înscrie dincolo de fluxul cotidianului, să constituie o analiză pluridisciplinară, o explicare a fenomenelor care au generat faptele respective sau pe care acestea le-au provocat și le-au influențat.

În sfârșit, cea de-a treia structură a celor care au ilustrat paginile presei noastre este reprezentată de specialiști, de cei s-au ilustrat într-un domeniu anume, dar nu s-au limitat doar la studii, compoziții, cercetări științifice, interpretări, ci au fost deopotrivă cronicari, esești. Aceștia sunt muzicieni precum Mihail Jora, Alfred Alessandrescu, Cella Delavrancea, Virgil Gheorghiu, C.C. Nottara, artiști plastici ca N. N. Tonitza, Francisc Șirato, O. Han, oameni de

² Vezi I.G. Duca, *Lumea la început de veac*, Editura Eminescu, 1994.

³ Unii dintre ei au scris, paralel cu articolul de ziar, și literatură, dar, cu câteva excepții, aceasta nu s-a ridicat la nivelul prestației lor jurnalistice.

știință ca S. Irimescu, Octav Onicescu, Eugen Angheliescu, dramaturgi ca Victor Ion Popa, George Mihail-Zamfirescu, Victor Eftimiu, Al. Kirițescu. După primul război mondial, critica de specialitate se profesionalizează, astfel încât nu numai săptămânalele sau lunarele vor găzdui rubrici permanente încredințate aceluiași colaborator, ci și presa cotidiană va chema în paginile ei nume care se dedică integral unui anumit domeniu cultural. Acum, indiferent de format, de structură și de profil apar *cronicile* care urmăresc fenomenul cultural, iar critica devine o parte componentă a domeniului de creație respectiv. Și vom cita aici pe G. Călinescu, Șerban Cioculescu, E. Lovinescu, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, Perpessicius pe tărâmul criticii literare; G. Oprescu, Oscar Walter Cisek, Aurel D. Broșteanu, Al. Busuioceanu, Petru Comarnescu, critici de artă; G. Breazul, Emanoil Ciomac cronicari muzicali; Ion I. Cantacuzino, D.I. Suchianu critici de film; Ion Marin Sadoveanu, Alice Voinescu, Tudor Șoimaru, pe tărâmul teatrului. Domeniile nu erau net delimitate. Unii din cei amintiți, Petru Comarnescu, C. Noica, Mircea Vulcănescu, Mircea Eliade, dar și alții practicau o critică multiformă și îmbrățișau în special eseistica, gen care capătă o pondere semnificativă în paginile presei interbelice.

Nu trebuie omis nici faptul că progresul presei noastre a fost direct legat de introducerea noilor tehnologii care au îmbogățit și au redus distanța dintre consumarea unui fapt și transmiterea evenimentului, precum și a utilajelor moderne de tipărire care au micșorat timpul de imprimare și au conferit o mai mare atractivitate publicațiilor respective, datorită unei calități grafice superioare. Chiar peisajul urbanistic și arhitectonic al Capitalei României s-a îmbogățit cu trei edificii construite de ziare și pentru ziare: *Adevărul*, *Curentul* și *Universul*.

Istoria presei românești a avut un drum ascendent doar un secol, între 1838, data apariției primelor ziare românești și 1938, când începe seria suprimării publicațiilor – *Adevărul* și *Dimineața* în primul rând – de către regimul autoritar al Regelui Carol II.

Tributară unei imagini vetuste, de esență proletcultistă, privind societatea românească interbelică, se omitea intenționat după 1948 din istoria presei, a culturii noastre în general, perioada celui de-al doilea război mondial. Și aceasta deoarece ne aflasem timp de mai bine de trei ani – 22 iunie 1941-23 august 1944 - în război împotriva Uniunii Sovietice, în ceea ce s-a numit atunci „războiul sfânt”. Război susținut, glorificat, de toată presa, de Radio, supuse cenzurii militare și normativului oficial⁴. Dar paginile care reflectau mișcarea cărților, a spectacolelor, șantierul cultural, viața academică, rămăneau practic neștirbite, continuând liniile directoare ale spiritualității interbelice. Paradoxal, acolo unde ne-am aștepta mai puțin și anume, pe tărâmul *cronicii externe* sau a *cronicii războiului*, cum s-a numit la un moment

⁴ Vezi Mioara Anton, *Propagandă și război, 1941-1944*, Editura Tritonic, București, 2007.

dat, a editorialului, s-au afirmat și nu numai „printre rânduri”, puncte de vedere realiste, lucide, care au fost validate integral de evoluția fenomenelor istorice. Și am aminti aici cronicile externe ale lui Romulus Șeișeanu și editorialele lui Pamfil Șeicaru. Perioada următoare lui 23 august 1944 stă sub semnul marilor iluzii. Reapariția, imediat după 23 august 1944, a presei partidelor istorice – *Dreptatea* și *Viitorul* – după șase ani de interdicție, posibilitatea tipăririi unor ziare independente – *Jurnalul de dimineață* condus de Tudor Teodorescu-Braniște fiind cel mai reprezentativ dintre ele – au creat speranța, repede spulberată, a unei libertăți depline a cuvântului scris. De astă dată s-a procedat, sub pretextul colaborării cu germanii - în paginile ziarelor apărute între 1940-1944 - la o epurare temporară sau definitivă a unui impresionant număr de ziaristi. Semnificativ este faptul că al doilea proces politic care a avut loc după instaurarea la 6 martie 1945 a guvernului Petru Groza, a fost cel numit al *ziariștilor*, considerați „criminali de război”. Desfășurat între 30 mai-4 iunie 1945 procesul s-a încheiat cu pronunțarea de pedepse grele. Pamfil Șeicaru, personalitatea proeminentă a ziaristicii românești din acea vreme a fost condamnat – în contumacie – la moarte. Alături în proces au fost judecați unii din ziarisții cei mai cunoscuți ai epocii: Nichifor Crainic, Stelian Popescu, Romulus Șeișeanu, Romulus Dianu, Radu Gyr și alții. Fără îndoială, se urmărea și confiscarea bunurilor imobile pe care le-am amintit și a utilajelor tipografice. *Scânteia*, organul C.C. al P.C.R. care apare la 21 septembrie 1944, își va avea redacția și tipografia în palatul *Curentul* al lui Pamfil Șeicaru.

Cenzura presei, supusă Comisiei Aliate de Control (Uniunea Sovietică, Marea Britanie, S.U.A., ultimele având un rol pur decorativ, hotărârile fiind luate tranșant de reprezentantul sovietic), se exercita dincolo de limitele imaginate, suspendările, interdicțiile ținându-se lanț. Și totuși, în această perioadă ziaristi demni, curajoși, printre care în primul rând: N. Carandino, directorul ziarului *Dreptatea*, Mihail Fărcășanu, directorul ziarului *Viitorul*, Dan Amedeu Lăzărescu, Tudor Teodorescu-Braniște, Tudor Arghezi, B. Brănișteanu, Șerban Voinea, criticii literari Șerban Cioculescu și Vladimir Streinu reușesc să spună adevăruri neconvenabile, să critice măsurile luate de regimul instaurat la 6 martie 1945 sau să afirme principiile care ar fi trebuit să guverneze societatea românească, precum democrația, libertățile cetățenești, drepturile individului.

Presa de după 1947 parcurge mai multe faze: cea dintâi, a unei totale cenzuri, ca urmare a sovietizării tuturor mijloacelor de comunicare și de informare, a tuturor pârgghiilor de conducere în stat, eliminând nu numai orice punct de vedere personal, ci și orice formulă stilistică individuală. Studiarea acestei perioade, care a durat mai bine de cincisprezece ani, nu se poate face decât din punctul de vedere al analizei valorilor extreme ale propagandei,

îndoctrinării și manipulării. Dar epoca nu poate fi privită unilateral, deoarece chiar în acest cadru s-au făcut simțite semnele voinței de a sparge cadrele constrângătoare. Începutul l-a făcut presa literară, prin apariția la 18 martie 1954 al săptămânalului *Gazeta literară* condusă de Zaharia Stancu.

Etaplele parcurse de presa românească până în 1989 vădesc momente de înaintare pe calea unei publicistici care, deși păstrată în cadrul comandamentelor oficiale, a exprimat și adevăruri despre viața socială, administrația publică, despre normele de conduită morală. Pe tărâmul literaturii și artei mai ales, al deschiderii către cultura apuseană și al recuperării valorilor naționale, ofensiva împotriva normativelor a fost evidentă. O studiere obiectivă a acestei perioade de patruzeci și doi de ani, la care se adugă cei optsprezece câți au trecut de 22 decembrie 1989 este cât se poate de necesară. Pentru moment cei ce ar dori să o întreprindă sunt inhibați de reacțiile care n-ar întârzia să apară față de orice încercare de a trata obiectiv perioada respectivă și de a ieși din schemele impuse imediat după decembrie 1989. Și pe acest tărâm abundă locurile comune, explicațiile lipsite de nuanțe, invective, de neînțelegerea contextului istoric, exprimate într-o nouă „limbă de lemn”.

Istoria presei românești de după 1947 reprezintă un alt capitol, rezervat cercetărilor viitoare, care vor aduce lumină în una din perioadele cele mai întunecate, dar în care spiritul românesc nu a capitulat, ci a căutat să afirme idei și opinii într-o luptă inegală, dar cu atât mai semnificativă.

*

* *

Articolul de atitudine politică și socială apare în presa noastră în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Stăpânirea străină, cenzura aplicată sistematic, interzicerea publicațiilor chiar și pentru aluzii, interpretate ca atacuri împotriva Rusiei, lipsa unei vieți politice moderne, a făcut ca dimensiunea politică și socială a presei noastre să se afirme abia după Unirea Principatelor. Pentru prima dată, un articol de analiză politică apare în ziarul *Steaua Dunării* (1 octombrie 1855), reprezentând programul acestei publicații și este semnat de Mihail Kogălniceanu, cel dintâi mare ziarist român, cu o viziune largă asupra vieții sociale, asupra idealurilor care se cereau atinse pentru ca Țările Românești să pășească pe calea progresului, modernității și civilizației. Cu acest program se deschide „calea cea mare” a articolului de analiză politică și socială, care oferă o perspectivă cuprinzătoare asupra

factorilor interni și externi ce marchează momentul istoric, de natură să împlinească dezideratele afirmate în programele Revoluției de la 1848.

Faptul că, după Unirea Principatelor, începem să avem o viață politică, dezbateri parlamentare în care se înfruntă curente contradictorii, face ca ziarele noastre să susțină puncte de vedere diferite legate de problemele care preocupau atunci societatea românească. Dintre ziariștii timpului, Cezar Bolliac, C.A. Rosetti, se distinge Bogdan Petriceicu-Hasdeu (1838-1907), pe care Mircea Eliade l-a numit „gazetar politic”, care „nu făcea gazetărie numai cu talent, ci și cu o vastă informație istorică, economică, juridică și nu scăpăra numai de inteligență, ci avea curaj, «nedependență» și sinceritate. Hasdeu debutase destul de tânăr în gazetăria politică. Intrase și aici pe calea regală a pasiunii, elanului și mirajului - așa cum debutase în toate domeniile de activitate. Era «patriot» și «democrat» și aceste două mari iubiri – de neam și de libertate – nu s-au stins niciodată în sufletul lui uraganic.” (Mircea Eliade, Introducere la *Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Scrieri morale și politice*, Fundația pentru Literatură și Artă, „Regele Carol II”, 1937, tom. I, p.LVIII).

În același timp, voința reală de modernizare a societății românești a dus și la crearea unor instituții pentru care încă nu existau condițiile funcționării lor. Ceea ce a atras riposta lui Titu Maiorescu. Articolele lui Titu Maiorescu abordează problemele culturale stringente ale vremii: *Poezia română – Cercetare critică, Asupra poeziei noastre populare, În contra direcției de astăzi în cultura noastră*, limbajul ziarelor, ortografia, cele dintâi studii, în înțelesul modern al cuvântului, despre Eminescu, Caragiale, etc... Dar cultura, care reprezenta unul din factorii progresului țării noastre, a ieșirii dintr-o stare de epigonism, de lipsă a calității, începea să se cantoneze într-un provincialism îngust, stereotip, înstrăinat de limba poporului, de evoluția firească a modului său de a se exprima. De aceea în anul 1868 când publică studiul *În contra direcției de astăzi în cultura română*, Titu Maiorescu formulează o critică vehementă, perfect exprimată din punct de vedere stilistic, împotriva lipsei „de orice fundament solid pentru formele din afară ce le tot primim”. De aici s-a născut ceea ce a fost numit „teoria formelor fără fond”, teorie care, aprobată sau nu, a străbătut gândirea socială românească până în ziua de azi⁵.

Următorul moment al ziaristicii noastre sociale și politice îl constituie activitatea publicistică a lui Mihail Eminescu (1850-1889). În anul 1939 criticul Șerban Cioculescu afirma: „Este totdeauna ciudat și va fi totdeauna mai de necrezut, cum de au putut dăinui laolaltă cel mai mare poet al neamului nostru și cel mai de seamă al lui ziarist⁶.” Cei care au

⁵ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, Editura Vivaldi, 1997, cuvânt introductiv de Valeriu Râpeanu, pp. 96-104, *Teoria formelor fără fond*, pp. 101-102.

⁶ Șerban Cioculescu, *Eminesciana*, Editura Minerva, 1985, studiul *Ziaristul*, pp. 119-129.

scris despre ziaristica lui Eminescu au subliniat îmbinarea a două teme esențiale: *socială* și *națională*. Dimensiunea socială era întemeiată pe afirmarea rolului esențial pe care îl avea în societatea românească țărănimea, singura clasă producătoare și pe atitudinea critică, vehementă a lui Eminescu față de păturile parazitare, de intermediari și profitori, oricare ar fi fost locul lor în ierarhia vremii. Dimensiunea națională era conferită de pledoaria lui Mihail Eminescu pentru păstrarea tradițiilor și întocmirilor specifice poporului nostru, pentru o evoluție organică a țării care să asigure o existență armonioasă tuturor fiilor acestui popor. Luciditatea, consecvența, o profundă cunoaștere a subiectului pe care îl tratează, constituie trăsăturile definitorii ale ziaristicii eminesciene.

Nicolae Iorga (1871-1940) reprezintă *ziaristul total* care a pornit de foarte tânăr la drum (1890) scriind cronici dramatice și literare, ca la cumpăna dintre veacurile XIX și XX să supună unui sever examen critic instituțiile României pe care le aprecia în comparație cu cele ale Apusului. Ca după 1903 să-și clădească doctrina sa națională ridicată, ca și Eminescu, pe convingerea că țărănimea constituie singura clasă productivă, creatoare a tuturor valorilor materiale și artistice. Ziaristul N. Iorga intervenea imediat în vâltoarea luptei, afirma puncte de vedere personale fără să țină seama de rangul celor ce intrau în vizorul său. Sunt exemple independente atitudinii sale, sinceritatea cu care își manifesta punctele de vedere ca și exaltarea evidentă ori de câte ori vorbea despre o faptă nobilă, despre un om ales care s-a distins prin fapte deosebite în istoria omenirii, toate exprimate cu o conciziune unică, într-un stil net, direct, presărat cu metafore revelatoare. Pamfil Șeicaru în volumul postum *Istoria presei* (Editura Paralela 45, ediție de George Stanca) îl caracterizează astfel pe N. Iorga: „Avea însușiri extraordinare de gazetar: liric, vehement, patetic, găsind o formulă în care să sintetizeze o situație, dispunând de vastitatea unei culturi, servit de o memorie fenomenală, pasionat, de o capacitate de ură care dădea articolelor accentul pasional. N. Iorga aducea în paginile *Neamului Românesc* o notă nouă în presa românească” (ed. cit., p.265). Fără îndoială N. Iorga era un temperament. Niciodată nu scria cu indiferență, niciunul din subiectele abordate nu-i erau depărtate sufletește. Trăia cu o intensitate rar întâlnită fiecare rând scris, fiecare cuvânt, fiecare imagine exprima o stare de spirit. Arta ziaristică a lui N. Iorga reprezintă o sublimare a pateticului clocot interior, a trăilor intense pe care istoricul și le exprimă fără reticențe. Argumentul era conținut în fraza cu desfășurare largă. N. Iorga nu-și împovăra articolul cu demonstrații savante, nu făcea exces de erudiție. Nume de oameni care aparțineau istoriei, evenimente care au marcat în bine sau în rău omenirea sunt citate pentru a da greutate afirmațiilor sale.

Perioada dintre cele două războaie mondiale a constituit una din epocile cele mai faste pentru articolele de analiză politică și socială. Concurau mai mulți factori: acordarea votului universal făcea ca din ce în ce mai mulți actori, participanți, martori să fie interesați, dacă nu pasionați, de evoluția situației politice, de programele partidelor și ele mult mai numeroase decât cele două tradiționale ce existau până la primul război mondial. Creșterea nivelului de școlarizare mărea cercul cititorilor de ziare în special în lumea orășenească, la sate numărul acestora fiind sensibil redus și oprindu-se în special la intelectuali (învățători, preoți, agronomi), sau la funcționarii publici (notari, secretari de primărie, impiegați de căi ferate).

O mutație care trebuie să fie semnalată, este descreșterea, după primul război mondial, al interesului cititorilor față de presa de partid. Formațiunile politice au continuat să aibă organe de presă: Partidului Național Țărănesc - *Dreptatea*, Partidul Național Liberal - *Viitorul*, Partidul Național-Liberal Gheorghe Brătianu - *Mișcarea*, Partidul Țărănesc – Democrat, dr. N. Lupu - *Aurora*, Partidul Naționalist Democrat, N. Iorga - *Neamul Românesc*, iar din deceniul al patrulea apare presa de extremă dreaptă: *Calendarul*, *Buna Vestire*, *Sfarmă Piatră*.

În paginile unora din ele au scris ziariști sau oameni de cultură talentați, dar aceste ziare n-au reușit să ocupe locul proeminent pe care îl avuseseră înainte de primul război mondial ziare precum *Timpul* și *Epoca* pentru Partidul Conservator, *Românul* și *L'Indépendance Roumaine* pentru Partidul Național Liberal.

O situație similară o au două cotidiane cu un statut devenit oficial în urma interzicerii vieții democrate în țara noastră: *România* (2 ianuarie 1938-8 septembrie 1940), organul Frontului Renașterii Naționale și al Partidului Națiunii, adică înjghebările politice totalitare prin care Regele Carol II urmărea să înregimenteze întreaga populație a țării într-o formație unică după model corporatist, cu o disciplină paramilitară, cu portul obligatoriu de uniformă. Cel de-al doilea cotidian este *Viața*, numit *Ziarul de dimineață al tuturor cetățenilor* (ceea ce n-a reușit nici pe departe să fie), organul de presă oficial al regimului Ion Antonescu. A apărut între 31 martie 1941 și 20 august 1944. Deși în fruntea lor s-au aflat doi scriitori importanți ai epocii: Cezar Petrescu (*România*) și Liviu Rebreanu (*Viața*), deși o parte a ziarelor dintre cele două războaie fuseseră interzise (*Adevărul*, *Dimineața*, *Cuvântul*), cele două noi cotidiane n-au reușit să-și facă loc în conștiința publicului, credincios cotidienele antebelice: *Curentul*, *Universul*, *Timpul*. Au rămas în schimb paginile literare culturale ale celor două ziare (*România* a editat și revista *România literară*, 2 aprilie 1939-12 mai 1940) unele din seismografele cele mai obiective și cele mai bine alcătuite din punct de vedere profesional din acea vreme. Și nu numai.

Un loc unic în presa noastră l-a avut ziarul *Neamul Românesc* al lui Nicolae Iorga. A existat și a supraviețuit doar pentru articolul cotidian al savantului care își spunea răspicat părerea asupra celor mai diferite aspecte ale vieții, începând cu cele cotidiene, până la momentele de răscruce ale politicii interne și externe, de la portret până la impresii de călătorie, ca și pentru celelalte contribuții ale sale, cum ar fi stenogramele conferințelor ținute la Radio, strânse în volum sub titlul *Sfaturi pe întunerec*. Pe planul tehnicii ziaristice, cazul lui N. Iorga este singular și constituie expresia contrastelor temperamentale ale lui N. Iorga, despre care vorbește Pamfil Șeicaru. „Oricât ar părea de paradoxal, N. Iorga nu a reușit să realizeze un ziar în adevăratul înțeles al cuvântului. Nu avea înțelegerea tehnică și nici nu accepta să se încadreze unei tehnici. Limita tot interesul la articolul pe care îl scria el⁷.”

Dar diagrama prezenței lui N. Iorga în presa românească, înainte și după primul război mondial, are o semnificație mai largă, esențială, care nu se mărginește doar la personalitatea marelui poligraf. În primul deceniu al secolului XX, N. Iorga a întemeiat o doctrină națională și socială prin săptămânalul *Sămănătorul*⁸, iar după retragerea sa de la conducerea revistei, prin *Neamul Românesc* (care apare din 10 mai 1906). Pentru că în această perioadă N. Iorga a mers în deplină consonanță cu timpul său, fiind catalizatorul și simbolul *spiritului general românesc* de atunci, dominat de problema națională, mai precis, de făurirea României Mari și, după cum am spus, s-a preocupat în egală măsură de „chestiunea țărănească”. De aceea, Pamfil Șeicaru în percutantul portret al ziaristului N. Iorga din care am citat, amintea de articolele acestuia publicate înaintea și la începutul războalelor din 1907⁹, ca să se oprească asupra articolelor din *Neamul românesc* apărute în timpul primului război mondial. Acestea au fost reunite în cele trei volume *Războiul nostru în note zilnice*, și formează, după opinia lui Pamfil Șeicaru „cea mai emoționantă evocare a tuturor aspectelor războiului: colorate, lirice, în fiecare vibrând patetica dramă a unei încordări naționale.”

După primul război mondial, campaniile lui N. Iorga au mers în contratimp cu drumurile culturii. Ca să dăm un exemplu, campania împotriva pornografiei i-a vizat pe Tudor Arghezi și pe Mircea Eliade¹⁰.

Fără îndoială ziare și reviste de dinaintea primului război mondial, unele chiar din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au continuat să apară și după 1918. Unele dintre ele, precum *Adevărul*, *Dimineața*, *Universul* au ocupat un loc central în configurația publicisticii românești, situându-se în prim planul atenției prin calitatea actului jurnalistic. Și-au perpetuat

⁷ Pamfil Șeicaru, *Istoria presei*, ed. cit. pp. 265 și urm.

⁸ N. Iorga a condus revista între 1903 și 1906.

⁹ *Mane, Tekel, Fares; Ascunde-ți țărânul și Dumnezeu să-i ierte*.

¹⁰ Vezi volumul nostru, *N. Iorga, Mircea Eliade, Nae Ionescu*, Editura Arta Grafică, 1993 și Editura Lider, 1999.

existența reviste precum *Viața Românească*, *Convorbiri literare*, *Ramuri*, *Luceafărul*, *Familia*. Numai *Viața Românească* va continua să aibă o pondere culturală, afirmând idealul de dinaintea primului război mondial, acela al unei literaturi naționale. Publicația nu rămâne închisată în formele primelor două decenii ale secolului, ci se îmbogățește cu ceea ce cultura europeană a produs în tot acest timp. Conducerea este asigurată de G. Ibrăileanu, căruia i se alătură tineri precum M. Ralea, G. Călinescu, D.I. Suchianu.

Celelalte reviste cu un rol însemnat în secolul al XIX-lea perpetuează doar un nume, fără să mai dețină un rol în mișcarea culturală a țării. Tudor Vianu, urmărind evoluția sau mai bine zis, involuția *Convorbirilor* în secolul XX, trasează aceasă diagramă: „*Convorbirile* duc totuși lupta și în această vreme, cu *Vieța Nouă* și cu *Viața Românească*. Dar din măsurarea puterilor nu se mai cristalizează o doctrină, ca în trecut. Lipsită de sprijinul unor noi și puternice talente literare, *Convorbirile* încep să piardă din vechiul lor prestigiu, până când, în 1921, S. Mehedinți trece direcția lui Al. Tzigara-Samurcaș care, împreună cu arhitectul Al. M. Zagoriț, se remarcă încă sub vechea conducere prin studii de artă românească veche și populară. Nici noua direcție nu izbutește să impună revista în rolul ei de altădată¹¹.” Imediat după război au reapărut reviste precum *Flacăra literară, artistică, socială* – primul număr apare la 22 octombrie 1911, ultimul la 13 noiembrie - cea care în 1911 a înregistrat o cifră record de cititori pentru acea vreme: 30.000. Noua serie apare la 10 decembrie 1921. Dar după un an și jumătate, timp în care își redusese frecvența apariției, revista își sfârșește într-un cvasianonimat scurta existență postbelică. *Literatorul* în cei doi ani de reapariție, 1918-1919, nu mai poate resuscita simbolismul românesc.

Toate aceste fenomene nu se leagă de o persoană sau alta, de apariția sau dispariția unui animator, ci de schimbarea radicală a peisajului cultural, de întrebările noi care se puneau în fața societății românești. O discuție care a avut loc în deceniul al patrulea este concludentă în acest sens. Pornind de la articolul lui Liviu Rebreanu, *Întinerirea Vieții Românești*, apărut în *România literară* al cărei director era, și al unui alt articol semnat de Mihail Sebastian (tipărit în *Cuvântul* de sub conducerea lui Nae Ionescu) articole prilejuite de mutarea – în 1933 – a revistei *Viața Românească* de la Iași la București, G. Călinescu noul codirector răspunde celor care pe un ton deferent sau violent vorbesc despre „dispariția” revistei cu un rol important în istoria literaturii române. Înainte de a se opri asupra destinului *Vieții Românești*, Liviu Rebreanu face câteva considerații de natură generală, cu referiri și la destinul unor publicații amintite de noi: „O revistă își are epoca ei de strălucire, de influență hotărâtoare, de glorie,

¹¹ Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii române moderne*, I, Casa Școalelor 1944; capitolul *Junimea*, pp. 157-336, aparține lui Tudor Vianu.

după care urmează faza declinului. Numai un jurnal de informații sau un magazin se pot înnoi indefinit, și de fapt se înnoiesc la fiecare număr, fiindcă trebuie să urmeze ritmul actualității. Revistele sau chiar ziarele care au de impus sau de apărut o credință nu pot dăinui mai mult decât credința respectivă. *Convorbiri literare* și-au împlinit menirea de când teoriile estetice ale lui Maiorescu au devenit lucruri curente și unanim acceptate, cel puțin în ce privește un anumit nivel al literaturii. *Sămănătorul* a trebuit să moară din clipa când ideologia sa a murit. Exemplele s-ar putea multiplica la infinit, firește, nu numai în literatura românească. *Mercure de France* și-a pierdut aureola odată cu apusul simbolismului etc.” Referindu-se la *Viața Românească*, autorul *Răscoalei* spune: „Temelia ei cea veche s-a sfârșit. Începe o construcție nouă, cu un suflet nou. Începe o revistă care a adoptat doar titlul bătrânei reviste ieșene.”

Cu spiritul său caustic, dar și cu respectul pe care îl avea față de scriitorul Liviu Rebreanu¹², G. Călinescu răspunde, definind în același timp locul revistei în metamorfozele spiritualității românești: „*Viața Românească* de azi își face o mândrie din a fi aceeași *Viața Românească* de totdeauna cu prefacerile celulare pe care noile raporturi de timp și de spațiu le cer. Și după cum faptul că indivizii de azi trăind în România sunt cu totul alții decât cei de acum o sută de ani nu face vană rațiunea românismului, tot astfel apariția a noi colaboratori într-o revistă nu presupune o ruptură cu trecutul. O revistă este un organism colectiv în care esența e de natură principială, abstractă, colaboratorii fiind simple accidente. Ea simbolizează continuitatea unei culturi, unitatea în devenire, tradiția și societatea care trăiește prin explozii succesive ce distrug vetrele vechilor așezări și în care indivizii și ideile se urmează antitetic, fără sinteze conciliatoare, nu are încă forma unei instituțiuni înaintate.” Apoi criticul abordează destinul revistei *Convorbiri literare* cu o longevitate și mai mare decât *Viața Românească*: „Să nu ni se dea exemplul unor publicațiuni ca bunăoară *Convorbiri literare*. Sunt morți naturale și morți accidentale. Nimic n-ar fi împiedicat această revistă să prospere și mai departe. Cauza decesului stă în faptul că puterea ei nu rezidă atât în principii cât în oameni. Câtă vreme a existat Maiorescu, revista a luat forma ideilor și gustului său. Apoi a continuat să existe peste viața ei spirituală, devenind un organ de obscură solidaritate cu cei cari întâmplător au semnat ceva în paginile ei. *Convorbiri literare* nu mai are de patruzeci de ani o atitudine critică. Ea n-a îndrăznit să iasă din cultul pentru V. Alecsandri, sau pentru cel mai umil *caracudist* și în recepția noilor generații n-a aplicat principiul maiorescian în

¹² G. Călinescu avea să spună în finalul capitolului pe care îl dedică lui Liviu Rebreanu în *Istoria literaturii române*: „Cu toate aceste inegalități, Liviu Rebreanu este un mare scriitor și pe drept cuvânt creatorul romanului românesc modern, cu mult asupra a ceea ce epoca lui produsese”. *Istoria literaturii române*, ediția 1981, p.736.

abstracțiunea lui, ci a urmat forma practică a acelui principiu de pe vremea maioreșciană, respingând astfel întreaga literatură română de patruzeci de ani încoace sau cel mult primind-o cu indiferență.” Articolul lui G. Călinescu reprezintă mai mult decât un simplu *răspuns*, și anume o definiție esențială a uneia din direcțiile majore ale culturii românești interbelice: *continuitatea*, văzută ca un principiu calitativ, estetic.

Reprezentanți ai tinerei intelectualități cu un vast orizont cultural, europeni în adevăratul înțeles al cuvântului, precum G. Călinescu, Mihai Ralea resping iconoclasmul, ruperea de marea cultură antebelică. În articolul citat, G. Călinescu afirmă net principiul continuității generațiilor, selecția colaboratorilor ținând seama numai de criteriul valorii: „Cum ar putea noua direcție de oameni noi să elimine pe C. Stere, M. Sadoveanu, Tudor Arghezi și [pe] toți ceilalți, de la cei mai bătrâni până la cei mai tineri, când aceștia formează majoritatea scriitorilor români de valoare de azi? Neavând în partea ei literară alt crez decât promovarea sufletului românesc, *Viața Românească* nu face altceva decât să întrească cu încă un inel lanțul înaintării ei în timp. Noii colaboratori nu sunt aduși să-i elimine pe ceilalți ci să se alăture de ei în ordine istorică¹³.”

Ne-am oprit asupra acestui moment deoarece între 1906-1940 (septembrie), când a fost interzisă, *Viața Românească* a reprezentat principiile pe care le afirma în 1930: „Raționalism, democrație, europenism.” În același timp revista este exemplară pentru fenomenele de osmoză, de interferență și de sinteză care devin la începutul secolului XX preponderente în societatea românească. G. Ibrăileanu publicase *Spiritul critic în cultura românească*, mai întâi în foiletonul *Vieții Românești* începând cu 1906, pentru ca apoi studiul să fie tipărit de aceeași editură în 1909. Deși capitolele erau structurate pe opera unor scriitori - G. Asachi, C. Negruzzi, Vasile Alecsandri, Mihail Eminescu, Al. Odobescu, I.L. Caragiale - a societății *Junimea* și a socialiștilor, cartea privea modul cum s-a format civilizația românească în urma unor influențe succesive: orientale la început, polone în secolul al XVII-lea, iar din secolul al XIX-lea, europene. „Civilizația europeană, mai ales sub forma și prin influența franceză, a străbătut până în țările noastre”, spune în încheierea cărții sale G. Ibrăileanu. După primul război mondial, mai precis în 1924, tot un critic literar, și anume Eugen Lovinescu avea să publice *Istoria civilizației române moderne*, pe care o integrează în

¹³ Articolul lui G. Călinescu în *Opere, Publicistică*, II, 1933-1935, Academia Română, 2006, ediție coordonată de Nicolae Mecu, pp. 125-128 și nota pp. 1223-1224. A se vedea și articolul următor *Noii colaboratori*, pp. 128-129. Discuția nu se oprește aici. Semnalăm articolul *Inamicii Vieții Românești* (pp. 175-179) și mai ales *Viața Românească trebuie să moară* (pp. 166-168) răspuns la articolul *Cazul Viața Românească* de Mihail Sebastian apărut în *Cuvântul*, Nr. 2870, p. 3 și a altuia anterior semnat de viitorul dramaturg care socotea că noua formulă a revistei o transformă într-un “magazin literar” (vezi și nota la articolul lui G. Călinescu în ediția citată (pp. 1228-1230). În volumul *Viața Românească – Un secol de istorie*, 2006, culegere de Marin Diaconu sunt reproduse articolele din *Viața Românească* prilejuite de mutarea la București a publicației.

seria *Criticelor* sale, formând volumul X. Era, așa cum spune autorul în cele câteva rânduri intitulate *Prefață*: „concepută mai mult sociologic decât istoric”. G. Ibrăileanu, în articolul său, *După 27 de ani*, apărut în numărul din ianuarie–februarie 1933 care marca retragerea sa de la conducerea de facto a revistei *Viața Românească*, privește istoria publicației în funcție de stadiul societății românești din primele decenii ale secolului XX¹⁴.

Istoria presei românești nu reprezintă o succesiune de titluri și nume, ci modul cum din paginile ei s-a constituit o viziune asupra societății românești. De aceea nu facem nicio distincție între cotidian, săptămânal sau lunar, și nici între ceea ce se numește profilul publicației (ziar de informație, revistă culturală, artistică, etc.). Înainte, ca și după primul război mondial fenomenele de întrepătrundere au fost frecvente: teoria *formelor fără fond* care privește dezvoltarea României moderne a fost formulată, așa cum am văzut, de Titu Maiorescu într-un studiu intitulat *În contra direcției de astăzi în cultura română*, apărut în revista *Convorbiri literare*. Doctrina social-politică statuând o perspectivă asupra organicității civilizației românești, cu înrîuri care au trecut dincolo de timp, a fost formulată de Mihai Eminescu în articolele din paginile cotidianului *Timpul*¹⁵.

După debutul precoce în calitate de cronicar dramatic în ziarul *Lupta*, N. Iorga este solicitat deopotrivă de ziarele și de revistele culturale ale timpului. Articolele care alcătuiesc cele două cărți ce marchează trecerea de la critica literară, dramatică și eseul literar la o examinare severă a realităților românești sunt publicate în ziarul *L'Indépendance Roumaine*¹⁶. Volumul *Cuvinte adevărate* apărut în 1903 poartă mențiunea *Articole apărute în ziarul Epoca*. Doctrina social-politică a lui Nae Ionescu se va defini prin articolele tipărite în ziarul *Cuvântul*. Deși și-a răsfirat prezența încă din prima tinerețe în multiple publicații, Mircea Eliade și-a definit gândirea în articolele din cotidienele *Cuvântul*, *Credința* și din săptămânalul *Vremea*.

Exemple de asemenea interferențe sunt nenumărate: cunoscutele schimburi publice de scrisori *Morală și Educație* și *Politică și Literatură* dintre I.L. Caragiale și Alexandru Vlahuță au apărut în 1909 și respectiv 1910 în cotidianul *Universul*. Un adevărat testament spiritual al lui I.L. Caragiale care, așa cum spune Șerban Cioculescu, „nu-și ascunde scepticismul dominant”, în timp ce Vlahuță „rămâne idealistul incorigibil, pătruns de credința mai binelui și de dorința îndreptării¹⁷.” Pamfil Șeicaru avea dreptate să spună: „Pentru un istoric al culturii românești, acest schimb de scrisori pot forma un prețios punct de reper privitor la orizontul

¹⁴ G. Ibrăileanu, *După 27 de ani* în *Viața Românească* – *Un secol de istorie*, ediție Marin Diaconu, pp. 137-142.

¹⁵ Conferința *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, piesa de rezistență a gândirii românești din secolul al XIX-lea, ținută de Eminescu la 26 de ani, a fost publicată de *Convorbiri literare*.

¹⁶ N. Iorga, *La vie intellectuelle des Roumains en 1899*, și *Opinions pernicieuses d'un mauvais patriote*, 1900.

¹⁷ Șerban Cioculescu, *Viața lui Caragiale*, ed. II-a, 1972, pp. 265-266

spiritual al epocii¹⁸”. Cu aceste scrisori - publicate nu într-o revistă de cultură și ideologie ci în ziarul de informație al vremii – se încheie la cumpăna dintre primele două decenii ale secolului XX o dezbatere esențială: locul scriitorului în viața socială și politică a țării, raportul dintre morală și educație.

Aceste fenomene de interferență sunt prezente neconținut în presă până în 1944, de aceea cercetarea noastră nu va opera segmentări arbitrare care să contravină realității publicisticii românești. Dacă *Viața Românească* reprezintă unicul caz de continuitate semnificativă a unei publicații de dinainte de război, altele fiind doar exemple de longevitate artificială în ciuda unor anume contribuții de calitate, imediat după încetarea primei conflagrații mondiale apar reviste noi care vor imprima o anume direcție culturii românești. *Sburătorul* al cărui prim număr iese de sub tipar la 19 aprilie 1919, sub direcția lui E. Lovinescu, a avut un rol important în cultura românească, în ciuda perioadelor nu prea îndelungate de apariție (aprilie 1919-mai 1921, septembrie 1921-decembrie 1922, martie 1926-mai-iunie 1927). Permanența cenaclului patronat de mentorul revistei, activitatea sa critică a constituit un moment important pe calea modernizării literaturii noastre, a realizării unui *sincronism* cu dezvoltarea culturii europene și a obiectivării scrisului românesc. La început, asemenea principii nu au fost exprimate programatic, primele editoriale semnate de E. Lovinescu fiind dedicate succesiunii generațiilor, una din temele care va fi actuală și după un deceniu și jumătate. „O revistă nu e făcută numai pentru cei consfințiți de opinia publică. Aceștia pot scrie oriunde. O revistă are datoria să caute și elemente tinere.”

Revista *Gândirea* apărută mai întâi la Cluj, în ziua de 1 mai 1921, a căpătat o fizionomie proprie datorită fervorii doctrinare a lui Nichifor Crainic care preia conducerea lunarului în anul 1926. *Gândirea* a statuat unul din cele mai productive curente ideologice și de sensibilitate ale perioadei interbelice. Nichifor Crainic a revenit adeseori asupra ideii fundamentale a doctrinei sale, *tradiționalismul*, care „voiește o cultură creatoare de valori autohtone, o creație culturală proprie [...]. Menirea pe lumea această a unui popor nu e aceea de a ști, ci aceea aceea de a crea.” Mentorul ortodoxismului consideră că, „pe linia acestei directive a tradiției autohtone, *Gândirea* moștenește *Sămănătorul*. Două idei principale se desfac din mișcarea sămănătoristă: ideea istorică și ideea folclorică¹⁹.” Dar fenomenul de continuitate presupune și o deosebire esențială, și aceasta pentru că „*Sămănătorul* a avut viziunea magnifică a pământului românesc, dar n-a văzut cerul spiritualității românești. Nu-mi amintesc să fi întâlnit o preocupare de Biserică în paginile *Sămănătorului* nici dacă lumina ei

¹⁸ Pamfil Șeicaru, op. cit., p. 243.

¹⁹ *Sensul tradiției în Puncte cardinale în haos*, Editura Cugetarea, p. 113

a străbătut vreo creație sămănătoristă [...]. Peste pământul pe care am învățat să-l iubim din *Sămănătorul*, noi vedem arcuindu-se coviltirul de azur al Bisericii ortodoxe. Noi vedem substanța acestei Biserici amestecată pretutindeni cu substanța etnică²⁰.”

Gândirea prin campaniile îndârjite împotriva a tot ceea ce constituia expresia unor concepte științifice, a evoluționismului, a culturii moderne, a întrunit și un mare număr de adversari. De la filozofii crescuți în atmosfera intelectual-științifică a sfârșitului de secol al XIX-lea (C. Rădulescu-Motru²¹), la criticii formați la școala raționalistă postbelică (Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Pompiliu Constantinescu, G. Călinescu), până la presa de stânga (*Cuvântul liber*).

La 1 ianuarie 1934 a apărut *Revista Fundațiilor Regale* care, până în decembrie 1947 a îndeplinit un rol remarcabil în viața noastră spirituală. În fruntea primului număr, figura o *Închinare* scrisă de regele Carol II, în fond un elogiu postum adus tatălui său, Regele Ferdinand I, a cărui vrere o împlinea prin tipărirea acestei reviste. Adânc implicată în fenomenul social și cultural românesc văzut în perspectivă istorică, un caleidoscop spiritual receptiv la curente de idei și de sensibilitate de peste hotare, *Revista Fundațiilor Regale* constituie un model care din păcate n-a mai fost urmat în cei șaiszeci de ani câți au trecut de la dispariția ei, deși în România s-au succedat în acest timp două orânduri diametral opuse.

Situându-se în partea stângă a eșichierului democratic, săptămânalul *Cuvântul liber* a apărut între 11 noiembrie 1933 și 3 octombrie 1936, sub direcția lui Tudor Teodorescu-Braniște. Era cea de-a treia serie a revistei cu același nume după primul război mondial (în 1919 apăruse sub conducerea lui Const. Graur, între 1924-1926 sub cea a lui Eugen Filotti). În noua formă săptămânalul are o cu totul altă înfățișare: o prezentare modernă care îmbină fotografia cu grafica unor artiști străini, sau a celor mai de seamă artiști români pe acest tărâm. Modelul era revista *Monde*, apărută sub direcția lui Henri Barbusse între 1928-1935, din comitetul căreia făceau parte savantul Albert Einstein, scriitorul rus Maxim Gorki, prozatorul american Upton Sinclair, filozoful spaniol Miguel de Unamuno. Ca și *Monde*, *Cuvântul liber* era o revistă declarat antifascistă care, trata domenii diverse sociale, politice, culturale. Cum la două luni numai de la apariția *Cuvântului liber*, are loc asasinarea, la 29 decembrie 1933, a primului ministru I.G. Duca, ofensiva antifascistă capătă în paginile ei o pronunțată notă antilegionară. Colaboratorii aparțin unor orientări diferite, de la cei de extremă stângă până la intelectuali cu vederi democratice-umanitare precum Victor Eftimiu,

²⁰ *Idem.*, p.125

²¹ În special prin volumul *Românismul, catehismul unei noi spiritualități*, apărut în 1936 și care fusese publicat în diferite periodice al vremii. Volumul a fost retipărit în anul 1992 la Editura Științifică sub îngrijirea lui Gh. Al. Cazan.

Șerban Cioculescu, Petre Pandrea, Ion Minulescu Al Philippide, Ella Negruzzi, Claudia Millian etc. Revista excelează prin pamfletele și articolele lui Tudor Teodorescu-Braniște, Petre Pandrea, Ghiță Ionescu, prin reportajele lui Geo Bogza. În 1936 revista este interzisă, fapt care arată limitele libertății presei din acea perioadă.

Deceniul al patrulea este marcat de apariția săptămânalului *Vremea*, 1928-1938. Luăm în considerație doar această perioadă deoarece, după începerea ostilităților în 1941, devine *Vremea războiului* și își pierde în cea mai mare parte atributele din epoca în care respectând pluralismul opiniilor.

În deceniul amintit, Em. Cioran, Mircea Eliade, Petru Comarnescu și alți intelectuali tineri au publicat aici articole reprezentând zbuciumul și căutările generației lor. În unele pagini, drumurile pe care credeau că merg s-au dovedit a fi în contratimp cu cele ale democrației, toleranței, umanismului. Dar împotmolirea clasei politice în dispute sterile, mediul corupt, care nu vedea decât interesele personale, lipsa unor reforme structurale, mai ales în ceea ce privește destinul tineretului, i-au făcut pe unii să opteze pentru soluții radicale. Aria colaboratorilor din toate domeniile a fost mult mai largă, făcând din *Vremea* un ferment al gândirii românești din această perioadă.

Una din sursele articolului de analiză social-politică dintre 1918-1947 a fost constituită de viața cotidiană, de faptele diverse. Dar comentariile marilor ziariști nu se mărgineau la reproducerea faptelor, la analiza ipotezelor, ci *porneau* de la cele întâmplare, înscriindu-le într-un context social, politic, moral, pentru a trage concluzii cu valoare generală. Fără îndoială, ziarele consacrau nu odată pagini întregi acestor evenimente, cu un caracter senzational: crime pasionale, paricid, banditism, corupție (cel mai sesizant dintre ele fiind așa numita „afacere Skoda”, adică malversațiunile legate de furniturile cu armament), accidente, etc. Conform profilului fiecărui ziar, se puneau în evidență încă de pe prima pagină titluri și subtitluri menite să atragă atenția cititorilor și să vestească noi elemente în desfășurarea anchetei, să prezinte fapte care infirmau sau confirmau ipotezele și chiar certitudinile de până atunci. Procesele, mai ales cele ale unor crime sentimentale (asasinarea actriței Tita Cristescu, crima de la „Wagon-Lits”, crima comisă de Arabella Armășescu) dar și cele legate de Sile Constantinescu, care-și ucisese ambii părinți, erau prezentate cu extrase din rechizitoriu, depozițiile inculpaților, ale martorilor: Pledoariile avocaților, mai ales atunci când aparțineau unor maeștri ai barei (precum Ionel Teodoreanu, I. Valjan, Istrate Micescu) ocupau la rândul lor pagini întregi. Nu odată ziarele luau o atitudine partizană în favoarea victimei, sau a făptașului, evidentă din spațiile acordate uneia sau alteia din părți, din comentariile

reporterilor judiciari care urmăreau desfășurarea procesului²². Dacă unul din editorialiști sau comentatori se ocupa de asemenea evenimente, nu rămânea la simpla relatare a faptelor.

Când Teodor Teodorescu-Braniște scria articolul *Ion Păun*, ca urmare a catastrofei feroviare din gara Vintileanca, reamintea toate faptele care conduseseră la accident și la ceea ce se întâmplase după deraierea trenului, arătând că toate erau imputabile ierarhiei superioare a căilor ferate și nu acarului Păun, care începea să fie desemnat ca singurul vinovat. Articolul sfârșea cu afirmația netă și răspicată: vinovatul nu este altul decât ministrul din acea vreme. Articolul lui Tudor Teodorescu-Braniște a impus o categorie socială invocată mereu când este vorba de a desemna ca vinovat pe cel mai mic în grad: *acarul Păun*.

Tot asupra unui fapt divers se oprește și Ghiță Ionescu²³. Ne referim anume la crima comisă de trei elevi de liceu care au asasinat pe deputatul Eusebiu Popovici. După ce analizează resorturile psihologice ale crimei, ziaristul spune răspicat: „Crimele acestea sunt florile negre ale interregului social”. Iar L. Kalustian în articolul *Amurg social*²⁴, amintind câteva din crimele vremii, conchide: „Se detașează, net și categoric o ambianță păcătoasă, o atmosferă irespirabilă, cu duh de mlaștină, proprie promiscuităților, fertilă dezastrelor”.

Cele mai multe din articolele cu caracter social-politic comentau evenimentele „la ordinea zilei”: de la declarațiile oamenilor politici, care angajau răspunderea unui partid sau a lor înșiși, până la atitudinea unei formații sau grupări. Dar o viață politică oricât ar fi fost de dinamică, oricâte subiecte ar fi furnizat în fiecare zi, impunea observatorului câteva permanențe mai presus de partide și de cei ce le reprezentau. Exemplul profesorului Nae Ionescu (1890-1940) este caracteristic în acest sens. Prezența sa în viața ziaristicii românești se leagă de ziarul *Cuvântul*, al cărui director a fost între 1926-1934 și în scurta apariție din 1938. Așa cum spune și Pamfil Șeicaru: „Ziarul *Cuvântul* avea ca centru de gravitate articolul, lăsând reportajului o importanță secundară, neglijând aproape reportajul senzațional. Cei care formau echipa redacțională (inclusiv Pamfil Șeicaru până la 11 ianuarie 1928, când înființează ziarul *Curentul*, n.n.) apărau un tradiționalism în conformitate cu cel militat de Eminescu, erau ostili deghizatei dictaturi a partidului liberal²⁵ și sprijineau partidele Național și Țărănesc

²² Ziarele aveau în structura lor organizatorică reporteri specializați: parlamentari, judiciari, fapt divers.

²³ Cunoscut mai ales – dacă nu exclusiv – publicului nostru prin activitatea din a doua parte a vieții, adică după 1945 când a ales calea exilului, Ghiță Ionescu a fost în presa democratică dintre cele două războaie un strălucit ziarist. De o vastă cultură, Ghiță Ionescu a semnat numeroase articole în care a supus unui lucid examen critic România acelor vremuri.

²⁴ Vezi L. Kalustian, *Conspirații sub cer deschis*, Editura Eminescu, 1976, pp. 271-274.

²⁵ Între 19 ianuarie 1922–30 martie 1926, la cârma țării s-a aflat un guvern național-liberal. Președintele Consiliului de Miniștri era Ion I.C. (Ionel) Brătianu. Perioada respectivă a fost considerată drept una de “dictatură mascată” a lui Ion I.C. Brătianu, așa cum o numește N. Iorga în autobiografia *O viață de om așa cum a fost*. O caracterizare a acestei perioade o aflăm în necrologul făcut lui Ion I.C. Brătianu de către Nae Ionescu și intitulat *Un erou de tragedie* apărut în ziarul *Cuvântul* din 26 noiembrie 1926. A se citi acest articol în volumul Nae Ionescu, *Roza Vânturilor*, ediția 1990, pp. 382-385.

(fuzionate abia în 1926). Articolele erau îngrijite ca formă, de o singură armătură de idei, dând cotidian ziarului o bogată varietate de teme, interpretate de temperamente așa de deosebite. Predominarea articolelor asupra reportajului și informațiilor, dădea un aspect ziarului cu totul deosebit față de celelalte ziare²⁶.” Să mai adăugăm faptul că, pe lângă Pamfil Șeicaru, Nichifor Crainic, Nae Ionescu, în paginile ziarului *Cuvântul* au scris articole de atitudine politică și cetățenească criticul Perpessicius, dramaturgul Al. Kirițescu, ziaristul C. Gongopol. Perpessicius a semnat și cronica literară săptămânală timp de mai mulți ani, profesorul Gheorghe Breazul cronica muzicală, iar la reparația din 1938 acest oficiu a aparținut Cellei Delavrancea²⁷.

Nae Ionescu a abordat târziu publicistica politică și socială. Dacă privim sumarul volumului *Opere, VI*²⁸, care strânge activitatea sa publicistică dintre anii 1909-1923, vom observa că articolele de dezbatere social-politice sunt practic absente, precumpănind recenzarea cărților de filozofie și analiza unor fenomene culturale. Abia după câțiva ani, efortul „cinstit și dezinteresat de a privi cotidianul pentru permanențele lui și a desprinde din întâmplări, sensuri și probleme” - cum spune în *Cuvântul înainte* al volumului *Roza Vânturilor*, tipărit prin grija lui Mircea Eliade la editura *Cultura Națională* în anul 1936 - s-a materializat într-o susținută prezență ziaristică. Și aceasta până la sfârșitul lunii noiembrie 1933 când ziarul avea să fie interzis sub pretextul incitării la asasinarea primului ministru, I.G. Duca²⁹, Nae Ionescu se pronunța asupra evenimentelor cotidiene, formulându-și net și fără ocolișuri atitudinea. Dar nu numai o dată ziaristul extrage din aceste fapte, trăsături cu o valoare generală. Dintre acestea unul din cele mai concludente articole este *Ce vor masele* în care face disocierile între „strada, adunare incoerentă, fără viață organică statornică, trăind agățată de o formulă pasională impusă pe cale de sugestiune, - *massa* este însuși suportul vieții colective, insul întreg al naturii”. Nae Ionescu vorbește aici despre iluzia pe care o creează „demagogul ieftin, plevușca vieții politice, [ce] deschide fereastra ca să audă ce se strigă în stradă, - atunci când de cele mai multe ori el însuși și-a trimis oamenii să strige”. Disocierile pe care le face între „demagog” și „omul de stat” au – ca de altel tot articolul – un caracter de permanență. Fugind de locurile comune, de formulele care circulau de ani și chiar de decenii, atunci când se vorbea de politica noastră externă, Nae Ionescu întreprinde o lucidă

²⁶ Pamfil Șeicaru, *Istoria presei*, ed. cit., pp. 298-300.

²⁷ Aceste cronici vor fi studiate în semestrul II, la capitolul *Cronică literară, dramatică și muzicală*.

²⁸ Editura Crater, 1999, ediție de Marin Diaconu și Dora Mezdrea.

²⁹ Articolele incriminate în volumul *N. Iorga, Mircea Eliade, Nae Ionescu* de Valeriu Râpeanu, Editura Arta Grafică, 1993 sau Editura Lider, 1999. În acest volum se află și alte articole de Nae Ionescu definitorii pentru atitudinea lui social-politică. Lui Nae Ionescu îi aparține formula “promoția istorică Nicolae Iorga”, adică generația formată în primii cincisprezece ani ai secolului XX, când savantul, profesorul, ziaristul, ideologul au exercitat o influență puternică asupra mediilor intelectuale tinere.

analiză a relațiilor României cu Franța în articolul *O legătură de dragoste...unilaterală*. Concluzia? „Frăție de cruce și legătură sufletească franco-română? Nu. O reală iubire, uneori de forme exagerate și anormale, din partea Românilor pentru Francezi. La care însă nu se răspunde de fapt cu aceeași măsură. Așa încât raporturile noastre sunt clare: noi îi iubim; ei – cel mult se lasă a fi iubiți.”

Nae Ionescu, ziarist, intelectual, cu o formație culturală enciclopedică, este – așa cum a arătat nu o dată Mircea Eliade - continuatorul direcției Hasdeu, Kogălniceanu, Eminescu, Iorga în publicistica românească.

Format la fel ca Nae Ionescu în atmosfera morală a primelor două decenii ale secolului XX, dominate după cum am văzut de N. Iorga, Pamfil Șeicaru (1894-1981) a fost unul din cei mai de seamă ziariști ai României. A debutat înainte de primul război mondial, a făcut parte – așa cum am văzut – din redacția ziarului *Cuvântul*, iar la începutul anului 1928, a întemeiat și s-a pus în fruntea ziarului *Curentul*, care avea să apară până la 23 august 1944. După aceea, timp de 36 de ani își va desfășura activitatea în exil, scrierile lui din această perioadă având un precumpănitor caracter memorialistic.

Editorialele sale publicate în ziarul *Curentul*, timp de șaisprezece ani, au făcut ca numele lui Pamfil Șeicaru să se bucure de creditul unui mare număr de cititori. Ca unul care se considera reprezentant al „generației tranșeelor” – adică a celor ce luptaseră în timpul primului război mondial pentru împlinirea idealului României Mari – Pamfil Șeicaru a manifestat o consecvență fundamentală în scrisul său legat de unitatea țării noastre, de problemele țărănimii. Cea mai bună caracterizare a lui ca ziarist o aflăm în mărturisirea pe care o face în paginile *Istoriei presei* privitoare la *Curentul*, care după opinia sa a fost: „cea mai interesantă experiență profesională: un ziar fără impresar (astăzi se spune *sponsor* sau *susținător*, n.n.), rezemându-și destinul exclusiv pe adeziunea cititorilor. De la 1928 până în 1944, timp de 16 ani, am menținut contactul cu opinia publică prin articolul cotidian, trăind cu intensitate evenimentele, participând la tot ce înseamnă neastâmpărul actualității. Gazetarului nu-i este permis să asiste spectator indiferent la zbuciumul de fiecare zi al vieții sociale, să înregistreze pasiv variatele aspecte: el trebuie să trăiască cu intensitate, să participe impetuos la toate întâmplările din care se țese pânza misterioasă a istoriei. Unicul lui judecător, fără drept de apel, este cititorul. Un scriitor se poate consola de insuccesul momentan, gândindu-se la sentința postumă a generațiilor viitoare care revizuiesc toate judecățile contemporanilor. Unui gazetar nu-i este îngăduită această iluzie.”³⁰

³⁰ Pamfil Șeicaru, *Istoria presei*, ed. cit., pp. 305-307.

În aceste pagini în care trasează istoricul *Curentului*, amintind câțiva din colaboratorii cotidianului, definindu-le scrisul și contribuția (inexplicabilă este omisiunea lui Romulus Dianu care, în perioadele de absență din țară a directorului, semna articolul de fond, publicist cu un vast orizont cultural, cu un stil alert), Pamfil Șeicaru realizează portretul ziaristului nu doar așa cum îl vede el, ci așa cum a fost el însuși. Pentru că nimic din ceea ce a scris Pamfil Șeicaru nu lăsa cititorul indiferent. Chiar când greșea, cum a fost cazul articolului despre *Istoria literaturii române* a lui G. Călinescu intitulat *O falsă istorie literară*. Gama scrisului său cotidian era de o amploare neobișnuită de la comentarea imediată a unui eveniment social-politic, până la necrolog. Ziarist cult, citea cu nesaț cărțile de doctrină politică socială, memoriile, culegerile de scrisori. Nu o dată pornea de la o asemenea carte pentru a degaja semnificații cu caracter peren, pe care evoluția ulterioară a evenimentelor avea să le confirme. Articolul *Lenin ratifică pe Stalin* publicat în *Curentul* de miercuri 9 august 1944, p.1 (penultimul său articol apărut în presa românească deoarece în ziua de 10 august 1944 Pamfil Șeicaru părăsește România) reprezintă un model de analiză social-politică, pe care îl prilejuiește un volum de scrisori. Ceea ce a spus Pamfil Șeicaru în acest articol avea să fie – din păcate – adevărat. Cel puțin pentru o jumătate de secol.

În decembrie 1937 când măsurile impuse de către Regele Carol II pentru instaurarea unui regim totalitar devin evidente, Tudor Teodorescu-Braniște scrie un articol profetic în paginile ziarului *Adevărul* (care avea să fie și ultimul număr al ziarului) articolul intitulat *Criza democrației* în care cu o conciziune exemplară, analizează cauzele care au dus la crearea acestei situații.

Presa românească dintre 1918-1947 a impus ca model articolul social-politic care nu reprezintă doar o expunere a faptelor, ci o atitudine clară, netă, lipsită de echivoc. Articolul nu rămâne doar la relatarea evenimentului, ci îi căuta explicațiile în climatul social, politic, moral și în același timp încearcă să-i vadă consecințele. În toate aceste cazuri, ziaristul este un om cu un vast orizont cultural, care poate astfel să încadreze evenimentele în devenirea lor istorică și să le explice nu numai prin împrejurări imediate.